

Araştırma Makalesi

Yaşar Kemal'in Bebek Adlı Hikâyesinde Yer Alan Ağız Unsurları

Dialect Elements in Yaşar Kemal's Story Named Baby

Serdal KARA¹

¹ Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, serdalkaraa@hotmail.com

Öz: İnsanoğlunun kendi varlığını sürdürmesinin temel unsuru olan dil, onu çepeçevre kuşatır. Tarih, bilim, eğitim, din ve edebiyat gibi kültür varlıklarının her alanında kendini hissettirip yaşamın her anına damgasını vurur. Tarihi süreç içinde dil, toplumların yaşama dair bilgi, tecrübe ve bakış açıları ile doğa ve insan iletişimine dair bilgilerini üzerinde taşır. Bu bilgilerin yer aldığı yazılı ürünlerle dil canlı bir şekilde izlenebilirken sözlü ürünler toplumların tarih, kültür ve anlayışının taşıyıcısı ve ifadesi olarak önemli bir yer tutar. Çünkü dil sosyal yaşam içinde canlılığını korur, gelişir ve değişir. Toplum sosyal yaşam içinde duygu ve düşüncelerini dile getirirken toplumsal hafızasını dil yoluyla aktarır ve sözlü kültür içinde dilini de işlemeye devam eder. Konuşma diline ait olan bu sözlü kültür ürünlerinin zaman zaman edebî eserlerde yer alarak kalıcı hâle getirildiği görülür. Bu edebî eserlerden biri Yaşar Kemal'in Bebek adlı hikâyesidir. İncelemeye esas alınan ve ağız unsurlarının tespit edilmeye çalışıldığı Yaşar Kemal'in Bebek adlı hikâyesi ses, biçim ve söz varlığı yönünden ele alınmaktadır. Çalışmada Yaşar Kemal ve eseri hakkında genel bilgilerin verildiği giriş bölümünden sonra eserde dikkat çeken ses ve biçim özellikleri ile bölgesel ağza ait söz varlığı üzerinde durulmaktadır. Elde edilen bulguların değerlendirildiği sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşar Kemal, Bebek hikâyesi, ağız, söz varlıkları

Abstract: Language, which is the basic element of human beings' survival, surrounds them all around. It makes itself felt in every field of cultural assets such as history, science, education, religion and literature and leaves its mark on every moment of life. In the historical process, language carries the knowledge, experience and perspectives of societies about life and their knowledge about nature and human communication. While language can be traced vividly through written products containing this information, oral products have an important place as the carrier and expression of the history, culture and understanding of societies. Because language maintains its vitality, develops and changes in social life. While the society expresses its feelings and thoughts in social life, it transfers its social memory through language and continues to process its language in oral culture. It is seen that these oral culture products belonging to the spoken language are sometimes made permanent by taking place in literary works. One of these literary works is Yaşar Kemal's story called Bebek. Yaşar Kemal's story called Bebek, which is taken as the basis for the analysis and in which dialectal elements are tried to be determined, is discussed in terms of sound, form and vocabulary. In the study, after the introduction where general information about Yaşar Kemal and his work is given, the phonetic and morphological features of the work and the regional dialectal vocabulary are emphasised. The study is completed with the conclusion section in which the findings are evaluated.

Keywords: Yaşar Kemal, Baby story, dialect, vocabulary

Atıf: Kara, S. (2025). "Yaşar Kemal'in Bebek Adlı Hikâyesinde Yer Alan Ağız Unsurları". *Edebî Eleştiri Dergisi*. 9(1): 14-21.

DOI: 10.31465/eeder.1575043

Geliş/Received: 28.10.2024

Kabul/Accepted: 28.01.2025

Yayın/Published: 23.03.2025

Giriş

Dil, duyumların dış dünyayı kavramasına bağlı olarak gerçekleşen zihinsel ve fiziksel bir süreç olduğu gibi ussal kavramların da soyut ifade karşılığıdır. Her millet kendi kültür, ihtiyaç ve zevkine göre dilini yaratır ve oluşturduğu medeniyeti bu dil vasıtası ile ifade eder, sonraki kuşaklara aktarır.

İnsanoğlu içinde doğduğu toplumun dili içinde düşünür, iletişim kurar, gelişir ve değişir. İnsanoğlunu her bakımdan besleyen içinde yaşadığı toplumun dilidir. Çevresiyle etkileşimi içinde öyle söz varlıkları üretir ve öyle deyim, atasözü, dua ve beddua gibi söyleyişler geliştirir ki kendi varlığını ve bakışını bu söz varlıkları ve söyleyişlerinde yaşatır. Konuşma dilinde canlı bir şekilde yer alan bu zenginlikler sözlü veya yazılı olarak sonraki kuşaklara aktarılır. Bu nedenle konuşma diline ait bu tür zenginliklerin sonraki kuşaklara aktarımının sağlanabilmesi için yapılacak her bir çalışma ayrı bir değere sahiptir. Bilindiği üzere bazı edebî eserler konuşma diline ait unsurlar taşımaktadır. Bu tür eserlerin başında Yaşar Kemal'in eserleri gelmektedir. Her eserinde yeni bir yazı dili yaratma çabası içinde olan Yaşar Kemal, konuşma diline ait unsurları da eserlerine yansıtmaktadır. Gazeteci kimliği ile toplumun her yöresini ve kesimini tanıma fırsatı bulmuş ve bunu röportajlarına da yansıtmış olan Yaşar Kemal, ciddi bir folklor derleyicisi ve destan anlatıcısıdır. Bu özelliklerinin yanı sıra özellikle içinde büyüdüğü bölgeyi ve insanları da iyi tanıyan Yaşar Kemal, eserlerine yaşamı içinde kendinde biriktirdiği topluma ait zenginlikleri yansıtmayı başarmış önemli bir yazardır.

Asıl adı Kemal Sadık Gökçeli olan Yaşar Kemal, 1923'te Çukurova'nın bir Türkmen köyü olan Hemite köyünde (o zamanlar Kadirli'ye bağlı bir köy) dünyaya gelir. 1915 Rus işgali nedeniyle Van'ın Muradiye ilçesine bağlı Günseli kasabasından bu köye göç eden bir ailenin çocuğudur. Üç kardeşini sıtmadan kaybeden Yaşar Kemal, babasını ailenin sahip çıktığı Yusuf adlı bir çocuk tarafından öldürmesiyle kaybeder (Kemal, 2023a: 29-109).

1951 yılının ilk çeyreğine kadar asıl adı olan Kemal Sadık Gökçeli'yi kullanan Yaşar Kemal, Abidin Dino'nun önerisi ile Yaşar Kemal adını kullanmaya başlar. 1952 yılında evlenen Yaşar Kemal, yaşamını devam ettirebilmek için arzuhalcilik ve gazeteciliğin yanı sıra pirinç tarlalarında su bekçiliği, pamuk toplayıcılığı, traktör şoförlüğü, öğretmen vekilliği, tabelacılık, batöz ırgatlığı, biçerdöver sürücülüğü gibi birçok işte çalışmıştır (Kemal, 2023a: 96-131).

Halk şairleri ve büyük destan anlatıcılarının gelip atıştığı, her kadının ağıt yakmayı bildiği bir Türkmen köyü olan Hemite köyünde yetişen Yaşar Kemal, bu zengin kültür çevresi sayesinde sekiz yaşından itibaren halk şairleri gibi şiir söylemeye başlamış ve ünü dokuz yaşından itibaren yayılmaya başlamıştır. Halk ozanları ve eserleri ile büyüyen Yaşar Kemal edindiği bu birikim ve kültür sayesinde on altı, on yedi yaşlarında folklor derlemeleri yapmaya başlar ve ilk folklor derlemesi olan Ağıtlar'ı 1943'te yayımlar. Çeşitli röportaj çalışmaları da yapan Yaşar Kemal'in bu çalışmaları Cumhuriyet gazetesinde Anadolu Notları olarak yayımlanır. On yedi yaşından sonra Batı edebiyatı ile ilişki kuran Yaşar Kemal'in 1948'de yazdığı Bebek hikâyesi 1951'de Cumhuriyet gazetesinde bir dizi olarak yayımlanır. Bir yıl sonra Bebek hikâyesi 1952'de yazarın hikâyelerinin de içinde bulunduğu Sarı Sıcak kitabında da yer alır (Kemal, 2023a: 37-125).

İncelemeye esas alınan ve yazarın Fransızcaya çevrilen ilk eseri Bebek (Kemal, 2023a: 156) adlı hikâyesidir. Eser; İsmail, ölen eşi Zala ve bebeği üzerine kurulu uzun bir hikâyedir. Eserde feodal yapının bir uzantısı olan toprak ağalığı; Zala, adı konulamamış bebeği ve eşi İsmail'in yaşadıkları üzerinden eleştirilmektedir. Ayrıca kuraklık, yokluk ve fakirlik eserde canlı bir şekilde tasvir edilmekte, halkın çaresizliği ve hayatla mücadelesi güçlü bir söylemle gözler önüne serilmektedir.

Eserde yokluk ve hastalık toplumsal yaşamın bir parçası olarak verilmektedir. Hastalıklı ve sorunlu bedenler, yıpranmış ve yırtık kıyafetler, tozlu yollar, kurak yerler, bataklık gibi insan ve çevre tasvirleri toplumun sosyal yaşamının doğal bir parçası olarak gösterilmektedir. Ancak bu yaşam sadece zorunlu olmakla kalmayıp ayrıca toplum tarafından da kanıksanmış bir yaşamdır. Eserde bu tür bir yaşamı daha canlı aktarabilmek ve söylemi etkili kılabilmek için bu kültürel yapı ve coğrafya içinde yoğrulup sese dönüşen bölge ağzı kullanılmaktadır.

Toplumsal yaşam içindeki olay, düşünce ve hislerin kendi bölgesel ağız ile verildiği metinde dikkat çekici ses, biçim ve söz varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada özellikle dikkat çekici bu ağız unsurları üzerinde durulmaktadır.

1. Ses Özellikleri

İncelediğimiz metinde bölgesel söyleyişe bağlı olarak bazı ses olayları görülmektedir. Bu ses olaylarından “ırgala-” fiilinin “ığrala-” olarak metinde yer aldığı tespit edilmektedir: “İsmail çocuğu iki yanına **ığraladı**.” (Kemal, 2023b: 21), “Bebeği kollarında **ığraladı**.” (Kemal, 2023b: 23)

Sözcüğün dönüşlü çatı biçimine dair bir örnek de metinde yer almaktadır: “Hürüyü çağırıyor, emzirtiyor, iki yanına usul usul **ığralana ığralana** ninnisini söylüyordu.” (Kemal, 2023b: 40)

Sözcüğün Tarama Sözlüğü ve Türkçe Sözlükteki biçimi olan “ırgalan-” şekli de metinde yer almaktadır: “Beşiği salladıkça çardak da beşik gibi **ırgalanıyordu**.” (Kemal, 2023b: 32), “Usul usul **ırgalanıp** ninni söylemeye uyuyor sanır adam.” (Kemal, 2023b: 41)

İncelediğimiz metinde “hükûmet” sözcüğü yazı dilinden farklı olarak “hökümet” şeklindedir. Metinde “hökümet” şeklinde geçen Arapça kökenli sözcüğün ilk hecesinde ünlü genişlemesi, ikinci hecesinde hem uzunluk yitimi hem de ünlü incilmesi gerçekleşmektedir: “**Hökümet** diyormuş ki, versin paramı koyvereyim kendisini.” (Kemal, 2023b: 38), “ ‘Aaah,’ dedi, ‘benim oğlum, **hökümet** geçer mi hakkından? **Hökümet** geçer mi?’ ” (Kemal, 2023b: 38)

Yazı dilinde “Huri” şeklinde bulunan Arapça kökenli sözcük metinde “Hürü” şeklinde yer almaktadır. Metinde geçen “Hürü” sözcüğünde u > ü değişmesi ile bir ünlü incilmesi, i > ü değişmesi ile de bir ünlü yuvarlaklaşması olduğu görülmektedir. Ayrıca “Huri” sözcüğünün yörede “Hürü” biçiminde söylenmesi kalınlık-incelik uyumunun sağlam olduğunun, yabancı kökenli sözcüklerin bile bu uyuma sokulduğunun göstergesidir: “**Hürü** çalışan kalabalıktan ayrıldı.” (Kemal, 2023b: 18), “**Hürü** yirmi yaşında gösteriyordu.” (Kemal, 2023b: 39), “**Hürü** iki çocuğun her birini bir koluna almış, Kör Karı da onun şalvarının bağ yerinden turmuş, arkadan geliyordu.” (Kemal, 2023b: 40). Benzer bir durumu “rezil” sözcüğünde de görmekteyiz. Arapça kökenli sözcük ön ses türemesi ile Türkçenin ses yapısına uygun olarak söylenmektedir: “Elin kapılarında **irezil** sefil belim büküldü.” (Kemal, 2023b: 25), “Ölüsü dedim ölüsü olmasın **irezil**.” (Kemal, 2023b: 27).

Ele alınan metinde “öldür-” fiiline gelen istek ekinin kendinden önceki sese benzeyerek yuvarlak dar ünlü olduğu ve bu ilerleyici benzeşmenin istek eki sonrası gelen diğer eklerde de görüldüğü belirlenmektedir: “**Öldürüyüm mü?**” (Kemal, 2023b: 11).

Metinde “de-” fiilin birinci tekil şahıs istek kipi çekiminde büzüşme ses olayı görülmektedir: “ ‘Ne **deyim** kardaş,’ dedi.” (Kemal, 2023b: 32), “ ‘İsmail kardaş,’ dedi, ‘ne **deyim** şimdi? Sana ben ne **deyim**? Yüreğim parça parça oluyor ya, ben ne **deyim**?’ ” (Kemal, 2023b: 39). “Uyu-” fiilinde de benzer bir ses olayı gerçekleşmektedir: “Neden **uyuyum**?” (Kemal, 2023b: 10)

Bunun yanı sıra metinde “ne” sözcüğü ile “et-” fiilinin birleşik kullanılması ile büzüşme ses olayı tespit edilmektedir: “Bir anası da sensin, **nedersen** et öksüzü...” (Kemal, 2023b: 29), “Ya o zaman anam **nederik**?” (Kemal, 2023b: 40)

2. Şekil Özellikleri

Metinde yazı dilinden farklı kullanılan bazı şekil özellikleri görülmektedir. Bunlardan biri tamlayan ad durum eki olan “+yün” ekidir: “Getir gözü**yün** önüne” (Kemal, 2023b: 30). Tamlayan ad durumu dışında vasıta ad durum ekinin ise “+lan, +len” olarak kullanıldığı örnekler tespit edilmektedir: “Ben gönlü**mlen** mi geliyorum?” (Kemal, 2023b: 19), “Seni fazlası**ylan** memnun edecek” (Kemal, 2023b: 32).

Ad durum ekleri dışında fiil çekim eklerinde de farklı kullanımlar görülmektedir. Metinde fiilin geniş zaman birinci çoğul şahıs çekimi ile ilgili örnekler tespit edilmektedir. Yazı dilinde -Xz olarak kullanılan birinci çoğul şahıs ekinin “-Ik” biçimindeki kullanımı Batı grubu ağızlarının bir

özelliği olarak (Karahana, 1996: 137) hikâyede geçmektedir: “Aç kalırık çoluk çocuk. (Kemal, 2023b: 19), “ ‘Ya,’ dedi, ‘ana, gün tepeye dikildiğinde gölgen kalmaz, gölgen çekilirse nişlerik?’ ” (Kemal, 2023b: 40). Bunun dışında istek kipi birinci çoğul şahıs çekimi de yazı dilinden farklı kullanılmaktadır: “**Verek** Topal Emineye” (Kemal, 2023b: 31). Şahıs eki dışında zaman ekinin de farklı kullanıldığı örnekler tespit edilmektedir. Metinde gelecek zaman eki olarak “-ıcı, -ücü” ile ilgili örnekler görülmektedir:

“**Ölücü**yse de çiftlikte ölsün dedim.” (Kemal, 2023b: 27), “ ‘Bin yılın başı fıkra kendi işinde çalışıcıydı, o da kısmet olmadı. Vay,’ dedi, ‘vaay Zala...’ ” (Kemal, 2023b: 27), “ ‘İsmail,’ dedi. ‘Bin yılın bir başı el kapısından kurtulduk, kendi işimize çalışıcıydık, gününü görmedim diyecekti zaar, Zala, öyle değil mi?’ ” (Kemal, 2023b: 28), “**Ölücü** Duranım.” (Kemal, 2023b: 34), “Çocuk **ölücü**ymüş acından, yaa çocuk **ölücü**ymüş.” (Kemal, 2023b: 37), “ ‘ Ana,’ dedi, ‘daha ne zaman günü yetici Mahmudun ola?’ ” (Kemal, 2023b: 38), “Şimdi gayrı pamuğunun otunu dövücü...” (Kemal, 2023b: 39).

Yapım ekleri ile ilgili yazı dilinden farklı kullanımlar da dikkat çekicidir. Bunlardan biri addan ad yapma eki olan “+(i)cık, +(ı)cık” ekidir: “ ‘**Emeciği** boşa İsmailin.’ ” (Kemal, 2023b: 34), “ ‘Yandı,’ dedi, ‘hepiciğimizin yüreği Zalaya...’ ” (Kemal, 2023b: 38), “ ‘Kızım,’ dedi, ‘kızım, kara gözlü sırma saçlı hanım kızım göz göre göre öldürülür mü bebecik?’ ” (Kemal, 2023b: 39), “**Karıcık** yerlerde beslenmeye başladı” (Kemal, 2023b: 41).

“+(i)cık, +(ı)cık” addan ad yapma eki dışında “+n” zarf yapma ekinin kullanımı da dikkat çekicidir. Ek, eklendiği sözcüklere zaman anlamı katmıştır: “İkindiyin çıkan garbi yeli durmuştur, azıcık fısıltı bile yoktu.” (Kemal, 2023b: 32), “İşte böyle, her gün böyle, karıcık gün ikindin oluncaya dek bebelerin yüzünü güne göstermiyor ikindin olunca...” (Kemal, 2023b: 41)

Standart Türkçede görülmeyen, eklendiği sözcüklere zaman anlamı katan, ağızlara özgü -XşXn zarf-fiil ekinin metinde kullanıldığı tespit edilmektedir: “Çocuk doğuşun atmışsın bir ahırlığa.” (Kemal, 2023b: 23)

3. Söz Varlığı

Söz varlığı; bir dilin sözcüklerini, türetmede görev alan biçim birimlerini, deyim, atasözü, birleşik sözcük, kalıplaşmış söz gibi öğelerini kapsayan (Aksan, 2007: 13) söz hazinesi (Karaağaç, 2013: 754), sözlük öğeleri olarak tanımlanmakta ve söz varlığını oluşturan bu öğeler iç ve dış öğeler olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu değiştirme yöntemine göre sözlük öğelerinin yer aldığı sözlük birimleri “Kök Sözler, Gövde Sözler, Söz Dizimi Kaynaklı Sözler (Birleşik Söz, Deyim, Atasözü)” olarak sınıflandırılmaktadır (Karaağaç, 2013:714-715, 761). Dilde kullanılan sözcüklerin yanı sıra deyim, kalıplaşmış söz, atasözü ve terimlerin söz varlığı içinde değerlendirildiği benzer sınıflandırmalar bulunmaktadır (Aksan, 2007: 13-42). Ancak söz varlığı ile ilgili bu sınıflandırmaların dışında söz varlığını söylem ve dilsel olarak kategorize eden farklı bir bakış açısı da tespit edilebilmektedir. Söz varlığının iki ayrı kategoride değerlendirildiği bu yaklaşımda sözceleme ve sözcükçe terimleri kullanılmaktadır. Sözceleme, konuşucunun etkin olarak kullandığı dilsel ulam olarak tanımlanmakta ve bireysel söylem içinde değerlendirilmektedir. Toplumsal dile ait söz varlığı ise sözcükçe terimi ile karşılanmaktadır (Günay, 2007: 29-30).

Bu tanım ve yaklaşımlardan hareketle incelemeye esas aldığımız metinde yer alan, bölgeye ait ağız unsurları taşıyan söz varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Metnin söz varlığı tespit edilirken tekrara düşmemek için Derleme Sözlüğünde yer almayan, ses ya da anlam açısından farklı olan sözcük ya da sözcük gruplarına incelemede yer verilmiştir.

3.1. Sözcükler

a) Derleme Sözlüğünde Yer Almayan Sözcükler

Bacıcık: Genç kız, evlenmemiş genç kız. “Döndü **bacıcık** memek vermiş. ‘Yalancıkdan, ağlasın diye vermiş memeyi. Kızların sütü olur mu?’ ” (Kemal, 2023b: 24)

Çıpıldak: Sırılsıklam. “ ‘İsmail, yavru, kurban, gir içeri. **Çıpıldak** tere batmışsın. **Çıpıldak.**’ ” (Kemal, 2023b: 22)

- Çulpaz:** Ekşimiş, yıpranmış çul. “Bebeği bir **çulpazın** üstüne koydu.” (Kemal, 2023b: 22)
- Dürtük:** Saplanma. “Bıçak **dürtük** gibi oluyor, dedi. Öldürücü dedi.” (Kemal, 2023b: 25)
- Emecik:** Emek, çaba “ ‘**Emeciği** boşa İsmailin.’ ” (Kemal, 2023b: 34)
- Gızırğan-:** Söylenmek, çıkışmak. “Zala, bin yılı bir başı mal sahibi olduk, onu da benim yüzümden yerlerde çürütme, der, ben kendime bakarım... **Gızırğanır.**” (Kemal, 2023b: 25-26)
- Karacan:** Çalı gibi dalları olan kısacık ağaççık. “Hendek kıyılarında tozdan ağaç oldukları bile belirsiz olmuş bodur **karacanlar** vardı ya, onlar bile sayılmazlar. Kısacık, çalı gibi.” (Kemal, 2023b: 21)
- Kişlen-:** Saplanmak. “Gün tepemizdeydi. Mıh gibi **kişleniyordu** tepemize.” (Kemal, 2023b: 25)
- Ololoş:** Üzüntü bildiren ünlem. “Neeen neen, **ololoş** neeen...” (Kemal, 2023b: 38)
- Ortarak:** Orta, ortaya doğru, daha orta “İsmailin dayısıgilin evi köyün **ortarağında**, kamıştan örülmüş, üstü ot, sağ cöbeli içeri doğru yamılmış bir huğdu.” (Kemal, 2023b: 22)
- Öylecene:** Öylece, o biçimde, o şekilde. “**Öylecene** donakaldılar.” (Kemal, 2023b: 28)
- Pençiklik:** (Kadın hizmetçi için) Hizmetçilik. “Babam, diyordu, el kapısında tutmalıkta, anam pençiklikte öldü.” (Kemal, 2023b: 25)
- Sankime:** Sanki. “Avradı kendi öldürdü **sankime...**” (Kemal, 2023b: 19)
- Soluktaki:** Ölmek üzere olan kimse. “Ben, dedi, **soluktakine** iğne yapmam, ne faydası var?” (Kemal, 2023b: 27)
- Tutmalık:** (Erkek hizmetçi için) Hizmetçilik. “Sen, dedi, **tutmalıktan**, el kapısından bu yıl kurtuldun daha.” (Kemal, 2023b: 25)
- Venilde-:** (Bebek) Acı acı ağlayarak ses çıkarmak. “Bak **venildeyip** duruyor... Buna can, buna yürek dayanır mı?” (Kemal, 2023b: 30)
- Yeyni-:** Hafiflemek, rahatlamak. “İsmail üstünden öldürücü bir ağırlık kalkmış kadar **yeynidi**, evden çıktı.” (Kemal, 2023b: 39)
- Yeynile-:** Hafiflemek, azalmak “İş de **yeyniledi.**” (Kemal, 2023b: 26)
- b) Derleme Sözlüğünden Farklı Şekilde Yer Alan Sözcükler**
- Derleme sözlüğünde yer alıp farklı söyleyiş ya da anlama sahip sözcüklerle Adana ya da Çukurova’da kullanıldığı belirtilmeyen sözcükler tespit edilmiştir.
- Azdır-:** Buruşturmak. “Ağa yüzünü azdırır, kaşını çatar, kötü söz eder.” (Kemal, 2023b: 25)
- Bakın-:** Bakmak. “Fıkara, **bakınsana** ne kadar dertli!” (Kemal, 2023b: 19)
- Bulaşık:** Artık, iz. “Çenesinde, ağzının yanında yönünde süt **bulaşığı** kalmıştı.” (Kemal: 2023b: 18), “Üstü başı toz, un, hamur **bulaşığı** içinde idi. (Kemal, 2023b: 31)
- Cöbel:** Köşe. “Toprak sıvalı, tezek yapıştırlı huğların **cöbellerinde** ağızları açık, dilleri dışarıda, kanatları düşük, toprak içinde debelenen bir sürü tavuk duruyor...” (Kemal, 2023b: 21)
- Deste:** Bir araya getirilip bağlanmış ekin. “Yanda yönde **deste** çekenler, ekin biçen orak makinaları, biçerdöverler var.” (Kemal, 2023b: 17)
- Fisilti:** Fısıltı. “Yel esmiyor, ufacak bir **fisilti** bile yok.” (Kemal, 2023: 14)
- Hemi:** Hem. “**Hemi** koşuyorum, **hemi** yanıma önüme bakıyorum, çocuk düşmüş mü deyi.” (Kemal, 2023b: 27), “**Hemi** de hakkını alırsın.” (Kemal, 2023b: 32)
- İğrala-:** İki yana hafif hafif sallamak. “İsmail, çocuğu iki yanına **iğraladı**: ‘Neen yavru,’ dedi.” (Kemal, 2023b: 21), “Bebeği kollarında **iğraladı.**” (Kemal, 2023b: 23)
- İğralan-:** Sallanmak. “Hürüyü çağırıyor, emzirtiyor, iki yanına usul usul **iğralana iğralana** ninnisini söylüyordu.” (Kemal, 2023b: 40)
- İşemik:** Sidik. “Buzağının bağlı bulunduğu köşeden taze sığır pisliği, **işemik** kokusu geliyordu.” (Kemal, 2023b: 35)

İşmar: Kaş, göz veya baş ile yapılan işaret. “Karısı bir **işmar** etti, yaşlı adam sözü değiştirdi.” (Kemal, 2023b: 29)

Kal-: Mahrum olmak. “Çocuktan **kalmaz** benim gibi. Her yıl doğurur, her yıl ayına varmadan ölür.” (Kemal, 2023b: 31)

Nişle-: Ne yapmak? “‘Ya,’ dedi, ‘ana, gün tepeye dikildiğinde gölgen kalmaz, gölgen çekilirse **nişlerik?**’ ” (Kemal, 2023b: 40)

Ola: Acaba. “Baktracak birini bulabilir mi **ola?**” (Kemal, 2023b: 19), “Nasıl bakıyor çocuğa **ola?**” (Kemal, 2023b: 20)

Şına: Araba tekerlerindeki demir çember. “Kapıdaki boyasız, ağaçları çatlamış, tekerlerinin **şınası** paslanmış bir arabanın altında tavuklar, köpekler yatıyorlardı.” (Kemal, 2023b: 22)

Teh: Sanki; anlatılan düşüncenin gerçekte var olmadığını bildirir. “**Teh**, dayısıgilde bakacak avrat vardı!” (Kemal, 2023b: 20)

Telesi-: Bayılacak gibi olmak. “Düşkünlüğü aklıktan çocuğun. Sıcakta da **telesimiş**. Hürüyü çağırayım da süt versin.” (Kemal, 2023b: 18)

Venile-: (Köpek yavrusu) Havlamak, (bebek) ağlayarak ses çıkarmak. “Çocuk akşamlara dek it eniği gibi **veniliyor**. (Kemal, 2023b: 33)

Vızıl-: Ağlamak. “Bebe **vızıldıyor**.” ; “İncecik bir sesle, inler gibi, **vızıldıyordu**.” (Kemal, 2023b: 21)

Vızıltı: Ağlama. “Çocuk **vızıltısını** kesmedi. İsmail çocuğu iki yanına ığraladı: ‘Neen yavru,’ dedi. ‘Nenniii...’ **Vızıltı** kesilmedi.” (Kemal, 2023b: 21)

Yangılı: Düşkün, bağlı, tutkun. “Çocuk **yangılısı** karı. Çocuk için deli olur.” (Kemal, 2023b: 20), “Çocuk **yangılısydı** fıkara.” (Kemal, 2023b: 42)

Yenice: Oluşundan, gerçekleşmesinden çok fazla zaman geçmemiş, şimdi, az önce. “Tarlaya vardıkları zaman şafağın yeri daha **yenice** ağarıyordu.” (Kemal, 2023b: 40)

3.2. Deyimler/Kelime Grupları

Yaygın kullanımı olmayan bölgeye ait dikkat çekici kelime grupları ve deyimlere yer verilmiştir.

Başa gelmedik iş olmaz: İnsan, yaşamında her türlü zorlukla karşılaşabilir, başına her şey gelebilir anlamında söz. “Bu kadar meraklanma. **Başa gelmedik iş olmaz**.” (Kemal, 2023b: 22), “Allah kimsenin başına vermesin. **Başa gelmedik iş olmaz**.” (Kemal, 2023b: 29)

Başı kayısı ol-: Kendi derdine düşmek, kaygısıyla uğraşmak. “Hürü dersin **başı kayısı oldu** fıkara, kendi çocuğuna bakamıyor.” (Kemal, 2023b: 31)

Bin yılın bir başı: Uzun süre sonunda. “**Bin yılın bir başı**, dedi, kendi malımızda kendimiz için çalışıyoruz.” (Kemal, 2023b: 25), “Zala, **bin yılın bir başı** mal sahibi olduk, onu da benim yüzümden yerlerde çürütme...” (Kemal, 2023b: 25-26), “ ‘İsmail,’ dedi. ‘**Bin yılın bir başı** el kapısından kurtulduk, kendi işimize çalışıcıydık, gününü görmedim diyecekti zaar, Zala, öyle değil mi?’ ” (Kemal, 2023b: 28)

Boycağızı devrilesi: Söylenen söz veya yapılan davranıştan duyulan rahatsızlığı dile getiren azarlama/beddua sözü. “Ölüyün körü oldu. **Boycağızı devrilesi**.” (Kemal, 2023b: 36)

Çor yok çocuk yok: Çocuklarla birlikte ailenin olmayışı. “Evde kimse yok... **Çor yok, çocuk yok**...” (Kemal, 2023b: 30)

Deste çek-: Bir araya getirilip bağlanmış ekinin taşınması. “Yanda yönde **deste çekenler**, ekin biçen orak makinaları, biçerdöverler var.” (Kemal, 2023b: 17)

Döküm saçım kal-: Karmakarışık, aciz, şaşkın durumda bulunmak. “ ‘İşte görüyorsun,’ dedi. ‘Bir anası da sensin. Ne edersen et. İş güç zamanı. **Döküm saçım kaldım**.’ ” (Kemal, 2023b: 28)

El aralığında kal-: Güç bir durumda kalmak, ortada kalmak. “ ‘Vay Zala,’ dedi. ‘Çocuğu böyle el aralığında mı kalacaktı?’ ” (Kemal, 2023b: 18)

Ettim etmedim: Elinden geleni yapmak, büyük çaba sarf etmek. “Ettim etmedim, kalmadı evde. (Kemal, 2023b: 25)

Günü yet-: Süresi dolmak, serbest kalmak “ ‘Ana, dedi, daha ne zaman **günü yetici** Mahmudun ola?’ ” (Kemal, 2023b: 38)

Herife git-: Evlenmek, kocaya gitmek. “**Herife gitmemiş** kızların sütü olur mu?” (Kemal, 2023b: 24)

İçinde kal-/içinde göver-: Kişinin yapamadığı ya da söyleyemedikleri için duyduğu pişmanlık. “Götürmemiş yirmi gün doktora... Eşi **içinde kalmış**... Ben ne bileyim, eşi **içinde gövermiş!**” (Kemal, 2023b: 19)

İmi timi bellisiz ol-: Hiçbir iz, nişan bırakmadan kaybolmak, bulunamamak “Babası başını almış gitmiş bir daha da basmamış köye. **İmi timi bellisiz olmuş.** (Kemal, 2023b: 37)

Kabil karar: Olanağı, benzeri mümkün olan. “Bir sıcak bir sıcak vardı, **kabil karar** değil. Öyle sıcak işte.” (Kemal, 2023b: 27)

Kör ocaklara otur-: Çocuksuz kalmak. “Ben nasıl dayandım? On altısını verdim kara topraklara... **Kör ocaklara oturdum.**” (Kemal, 2023b: 30)

Mıh gibi: Şiddetli, aşırı biçimde. “Gün tepemizdeydi. **Mıh gibi** kişleniyordu tepemize.” (Kemal, 2023b: 25)

Muhanet(in) kapısı: Namert(in)/el(in) kapısı. “ ‘Zor,’ dedi. ‘**Muhanet kapısı** ölümden de zor.’ ” (Kemal, 2023b: 20), “Ele muhtaç... **Muhanetin kapısı**...” (Kemal, 2023b: 19)

Nen çal-: Ninni söylemek. “Çocuk yangılısı... Bir **nen çalar**...” (Kemal, 2023b: 20), İki kolunun üstüne İsmail **nen çalıp** yatıyor.” (Kemal, 2023b: 22)

Ölüyün körü: Beğenilmeyen söz ve davranış karşısında kullanılan azarlama sözü. “Bir de kurumlu kurumlu bakıyor da, çocuğa nolmuş böyle diyor. **Ölüyün körü oldu.**” (Kemal, 2023b: 36)

Son soluk: Ölümden önce alınan son nefes, ölüme yakın, yaşamın son anları. “Geldi baktı Zalaya... **Son soluk**...” (Kemal, 2023b: 26)

Tak demek imanına: Dayanamaz duruma gelmek. “Burama geldi. **Tak dedi imanıma.** Baktım avrat gidiyor, elden gidiyor.” (Kemal, 2023b: 26)

Vın vın et-: Rahatsız edici konuşmak, ses çıkarmak. “ ‘Avrat’ dedi, ‘ne **vın vın edip** duruyorsun?’ ” (Kemal, 2023b: 31)

Yarık yuruk: Çatlak, yarılmış. “Altı **yarık yuruk**, tırnağı uzun, dilim dilimdi.” (Kemal, 2023b: 17)

3.3. Atasözleri

“Elin ağzı uçkur bağın değil ki çeke bağlayasın yavru.” (Kemal, 2023b: 24)

“**Irak yerin davulu koygun öter** İsmailim. Biri inanmazsa bini inanır İsmailim.” (Kemal, 2023b: 24)

“**İyilik yazıda kalmaz.** Bir iyilik yap da at denize, balık bilmezse, Halik bilir.” (Kemal, 2023b: 30)

“**Kul sıkılmayınca Tanrı yetişmez.**” (Kemal, 2023b: 29)

Sonuç

Toplumların tarihi süreç içinde karşılaştıkları ve etkileşim halinde oldukları coğrafya ve kültürün aynası olan dil, toplumların kök saldığı topraklarda oluşturdukları gelenek, inanç, anane ve yaşama bakışlarının yansımasıdır. Dil her toplumun yaşadığı coğrafya ve etkileşim halinde olduğu kültüre ait unsurları üzerinde taşır ve toplumun zaman içinde yaşadığı deneyim ve değişimin izlenmesini sağlar. Hiçbir dil kendi zaman ve mekânından bağımsız düşünülemez. Çünkü her dil kendi zamanı içinde oluştuğu mekânına sıkı sıkıya bağlıdır.

İncelemeye esas alınan edebî eserde yazar kendi edebî dilini oluştururken Çukurova’da yaşayan halkın bu coğrafyada oluşturduğu dili eserine yansıtmıştır. Bu sayede edebî eserde bu bölgede yaşayan halkın korku, sevinç gibi duyguları daha iyi görülebilmektedir. Ayrıca toplumsal söyleyişe ait atasözü ve deyimler gibi söz varlıkları ile bölge halkının hayata bakışı, gelenekleri daha iyi takip edilip anlaşılabilir.

Çalışmaya esas alınan metinde hikâyenin geçtiği zaman ve yöreye özgü, yazı dilinden farklı sözcük kullanımları belirlenmektedir. Yazı dilinde “Huri, hükûmet” şeklinde kullanılan, Türkçenin sessel yapısına uymayan Arapça kökenli sözcüklerin metinde “Hürü, hökümet” şeklinde bulunması hikâyenin geçtiği zamanda Çukurova yöresinde Türkçenin ünlü uyumunun sağlam olduğunun, ayrıca bu uyuma yabancı kökenli sözcüklerin de sokulduğunun göstergesidir. Sözcüklerde görülen belirgin bölgesel söyleyiş ve farklılıklar biçim düzeyinde de görülebilmektedir. Addan ad yapma eki “+(i)cık, +(i)cık” ve “+n” zarf yapma ekinin yanı sıra metinde gelecek zaman eki olarak kullanılan “-ıcı, -ücü” eki ve tamlayan ad durum eki olan “+yün” oldukça dikkat çekicidir.

Toplumsal yaşam ve bakış açısını vermesi bakımından oldukça zengin bir söz varlığına sahip olan incelediğimiz metin, kullanımı pek yaygın olmayan deyimleri ile de öne çıkmaktadır. Güç bir durumda kalmak, ortada kalmak anlamında kullanılan “el aralığında kal-“ (Kemal, 2023b: 18) ile evlenmek, kocaya gitmek anlamında kullanılan “herife git-” (Kemal, 2023b: 24) deyimleri göze çarpan ilk örnekler olarak metinde yer almaktadır.

Yaygın olmayan bu tür kullanımların yanı sıra Atasözleri ve Deyimler Sözlüğündeki anlamından farklı anlamda kullanılan deyim örneği de metinde bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu’nun Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünde “Ölüm zamanı gelmek, gebe için doğum vakti gelmek” anlamlarında kullanılan “günü yet-” deyimini metinde “süresi dolmak, serbest kalmak” anlamlarında kullanılmıştır (Kemal, 2023b: 38).

Deyimlerde görülen bu anlamsal farklılık sözcük düzeyinde de görülmektedir. Derleme sözlüğünde yer alıp metinde farklı anlamlarda kullanılan sözcükler tespit edilebilmektedir: azdır-, bakın-, bulaşık, vızıltı gibi. Bu farklılıklar söyleyiş düzeyinde de görülebilmektedir: cııldak > çııldak, ırgala- > ığrala-, ırgalan- > ığralan- gibi. Bunların dışında Derleme Sözlüğünde Adana ya da Çukurova’da kullanıldığı belirtilmeyen sözcükler de metinde yer almaktadır: cöbel, deste, hemi, ığrala-, işemik, işmar, kal-, nişle-, ola, şına, teh, telesi-, venile-, vızılda-, yangılı, yenice gibi.

Kaynakça

- Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (C. 3), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, V. G. (2007). *Sözcükbilime Giriş*, İstanbul: Multilingual.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimin Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kemal, Y. (2023a). *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor Alain Bosquet ile Görüşmeler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kemal, Y. (2023b). Bebek. *Sarı Sıcak* içinde (ss. 17-43). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kubbealtı Lugatı*, <https://lugatim.com/>. Erişim tarihi: 17.10.2024
- Tietze, A. (2023). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı* (C. 4), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim tarihi: 15.10.2024
- Türkçe Sözlük* (11. bs.). (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-VI* (3. bs.). (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.